

УДК 378.147:811.161.2

ЗАВДАННЯ ДЛЯ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОГО ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ДІАЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ СТУДЕНТІВ НЕФІЛОЛОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ ВНЗ

Орлова Оксана Петрівна

м.Дубно

Навчання культури діалогічного мовлення є актуальною проблемою сьогодення, яка не досліджена в лінгводидактиці і суміжних науках. Завдання діалогічно спрямованих мовно-, умовно- і власне комунікативних вправ за одиничними і парними допоміжними опорами, якими є природні і штучні ситуації, слова, словосполучення, діалогічні репліки, єдності; ілюстрації, їхні серії, які вимагають діловими взаєминами індивідуумів у соціумі і забезпечують експериментальне формування культури діалогічного мовлення студентів нефілологічних спеціальностей ВНЗ. Вони дають можливість удосконалювати мовні знання, формувати уміння конструювати і реконструювати діалогічні висловлювання з використанням форм мовленнєвого етикету і культури спілкування.

Ключові слова: культура, діалогічне мовлення, завдання, вправи, ситуативність, комунікація.

Потреби українського суспільства настільки зросли, що культура діалогування посідає одне із провідних місць серед інших важливих проблем соціуму – дослідження розвитку економіки, витончених взаємин у галузі політики, дипломатичних стосунків, що ґрунтуються на міжособистісному спілкуванні у дружньому колі співрозмовників, друзів і навіть недругів. Ці проблеми зовсім не досліджені у вищій школі, передусім на психологічному, а далі й на мовно-мовленнєвому рівнях. Тільки після вироблення у студентів бажання спілкуватися зі співрозмовниками з дотриманням культури діалогування можна спрямовувати навчання на вироблення мовних норм, правил використання мовленнєвого етикету і відповідних етикетних формул.

Відтак мета статті – запропонувати різні види завдань, що сприяють формуванню культури діалогічного мовлення.

Для досягнення поставленої мети зосередимо увагу на таких аспектах дослідження: 1) з'ясувати суть, значення поняття «завдання»; 2) схарактеризувати види завдань відповідно до запропонованих вправ.

Завдання під час вивчення мови є необхідними складниками вправ. Кожна мовно-мовленнєва вправа має певні завдання, які потрібно виконати для закріплення вивченого, засвоєння мовного матеріалу, вироблення мовленнєвих умінь і навичок під час продукування діалогічних висловлювань. Вправи з української мови – це види навчальної діяльності, які ставлять студентів перед необхідністю багаторазового і варіативного застосування отриманих знань у різних зв'язках і умовах відповідно до поставлених вимог. Завдання – це «визначений, запланований для виконання обсяг роботи» [1, с.46], те, що призначено для виконання. Аналогічне визначення подає С.І.Ожегов – завдання – це «те, що призначене для виконання» [2, с.181]. Ми вважаємо, що завдання є видами навчальної діяльності студентів, що ставлять їх перед потребою багаторазового і варіативного застосування отриманих знань на практиці.

Для формування культури діалогічного мовлення студентів у вправах використовувалися завдання на засвоєння мовного (орфоепічного, лексичного, морфологічного, синтаксичного, стилістичного) матеріалу і продукування діалогічних реплік, діалогічних єдностей і діалогічних текстів. Залежно від завдань, вправи поділяються на мовні, мовно-мовленнєві і власне мовленнєві. Завдання мовних вправ спрямовані на вдосконалення мовних норм для за-

стосування їх у виробленні діалогічноречової культури. Завдання власне мовленнєвих вправ спрямовані на побудову діалогічних текстів за умовами ситуацій, сюжетами зображених ілюстрацій, змістом текстів тощо. Ці завдання стосуються продукування діалогічних реплік, діалогічних єдностей і діалогічних текстів, які опираються на природну або штучну (вербально описану) ситуацію. Для виконання вправ за природною ситуацією студентам потрібно: 1) почути завдання для побудови діалогу; 2) побудувати діалогічні репліки відповідно до тієї природної ситуації, яка відома студентам; 3) стежити за дотриманням мовних норм і правил мовленнєвої культури.

Штучні ситуації пристосовуються до природних за допомогою вербального їх опису і в результаті маємо вправи за вербально описаними ситуаціями. Для їх виконання студенти отримують завдання: 1) почути і запам'ятати вербально описану ситуацію; 2) зрозуміти завдання для побудови діалогічного висловлювання (репліки, єдності, тексту); 3) дотримуватися мовних норм, культури мовлення, форм мовленнєвого етикету. Завдання ілюстративних вправ спрямовані на побудову діалогічних висловлювань на основі малюнків, серій сюжетних малюнків, картини, побаченого фільму тощо як допоміжних опор.

Текстові вправи мають завдання побудувати діалогічні висловлювання на основі: 1) змісту художніх творів або їх уривків (початку або кінця передбаченого діалогу тощо), 2) наявних лише реплік-стимулів або реплік-реакцій із художніх творів чи дібраних викладачем, 3) змісту художніх, наукових чи ділових текстів. Вправи для формування культури діалогічного мовлення – мовно-мовленнєві, імітаційні, власне мовленнєві (ситуаційні, ілюстративні, текстові, тематичні) – отримують назву відповідно до комунікативних завдань. Назва цих завдань походить від поняття «комунікація», що з латинської мови перекладається як «спілкуватися з кимось» і означає «спілкування, передача інформації». Комунікація в нашому випадку вербалізована. Завдання, спрямовані на формування культури діалогічного мовлення, називаються вербально комунікативними.

Завдання мовно-мовленнєвих вправ використовуються для закріплення мовних норм, які прямо стосуються орфоепічної, акцентуаційної, словотвірної, морфологічної, синтаксичної, стилістичної культури діалогування. Під час проведення експериментального формування культури діалогічного мовлення проводяться орфоепічні завдання на вироблення правильної вимови голосних, приголосних звуків і звукосполучень [3]. Усі завдання з вироблення орфоепічної культури мовлення завершуються введенням слів для правильної вимови голосних і приголосних звуків, звукосполучень у діалогічні репліки, єдності, тексти.

Перелічуємо завдання, які виконували студенти: 1) запропоновані слова замінити так, щоб ненаголошені **е, и** були наголошеними; побудувати з ними діалогічні репліки; 2) прочитати подані слова, дотримуючись правил вимови голосного **[о]**; назвати фактори, які впливають на вимову цього звука; побудувати діалогічні єдності на запропоновану тему; 3) правильно вимовити слова, пояснити, від чого залежить вимова звукосполучень **дж** і **дз**; побудувати діалогічні висловлювання, використовуючи подані слова з названими звукосполученнями; 4) назвати літери, якими позначаються шиплячі звуки; пояснити їх вимову в українській

мові; побудувати діалогічні висловлювання; 5) правильно вимовити слова, в яких відображені явища асиміляції; побудувати діалогічні репліки на запропоновану викладачем тему; 6) скласти діалог про пісенну народну творчість українського народу; 7) визначити наголос у словах скороомовок, ввести їх у діалогічні репліки, діалогічні тексти.

Для вироблення акцентуаційних норм запропоновані завдання, спрямовані на роботу з орфоепічним словником: 1) визначити наголос у словах, вжити їх у діалогічному тексті на запропоновану тему; 2) згадати основні ознаки українського наголосу, поставити наголос у запропонованих словах, змінити їх так, щоб наголос перемістився на інший склад; запропоновані й утворені слова використати у діалогічних висловлюваннях.

Для вироблення морфологічних норм використовуються завдання на використання у мовленні правильних форм частин мови, а саме: 1) звертаючись до словника іншомовних слів, визначити рід поданих іменників, подати їх значення, ввести в діалогічні репліки (діалогічний текст); 2) використати в діалогічному тексті подані слова, правильно вживаючи форми родового відмінка однини (-а (-я) чи -у (-ю)); 3) використати в діалогічних висловлюваннях іменники в давальному відмінку однини; 4) ввести в діалогічні єдності правильно вжиті форми власних назв; 5) подані слова вжити в діалогах у кличному відмінку множини; 6) побудувати діалогічні єдності, використовуючи можливі варіанти позначення часу; 7) запропоновані репліки вжити в діалогічних репліках-ствердженнях, репліках-повідомленнях тощо.

Культура діалогічного мовлення залежить від дотримання синтаксичних норм, які стосуються *словосполучень*: складних випадків керування іменників, прикметників, дієслів; *головних членів речення*: координації присудка з підметом, узгодження власних назв населених пунктів, географічних назв із загальними; перекладу прийменникових конструкцій з російської мови на українську; попередженню *побудови простих речень*: порядку слів у реченнях, вживання однорідних членів, відокремлених членів речення, виражених дієприкметниковими і дієприслівниковими зворотами; пов'язаними із *побудовою складних речень*. Для вироблення синтаксичних норм використовуються такі завдання: 1) встановити, яка з поданих форм є нормативною. Використати нормативні форми в діалогічних висловлюваннях – репліках чи єдностях (на вимогу – за вимогою – *по вимозі* і т.д.); 2) визначити, якими відмінками керують подані пари слів (*торкатися – доторкатися, опанувати – оволодіти тощо*); 3) відрегулювати подані репліки з прийменником *при* (*при впровадженні*); 4) визначити порушення синтаксичних норм у поданих словосполученнях. Використати їх у побудові діалогічних реплік (на вимогу викладача) (наприклад, *йти за молоком...*); 5) знайти у реченнях спільний додаток до слів, які керують різними відмінками. Використати їх у побудові діалогічних реплік (*Дідусь до дитей лагідний і уважний*); 6) виявити порушення у побудові однорідного ряду. Відрегулювати репліки, використавши їх у діалогах (*Ми прагнемо вдосконалити і повністю опанувати новими методами навчання*).

Формування культури діалогічного мовлення, вироблення вміння послуговуватися вербальними (вітання, прощання, вибачення, знайомства, подяка, запрошення, поради тощо) й невербальними (інтонація, жести, міміка) формами мовленнєвого етикету відбувалися за допомогою завдань: 1) прочитати тексти, звернути увагу на різні форми вітання, звертання, побажання, які сьогодні можна використовувати в діалогах. (Студенти працюють над запропонованими текстами з названими в завданні формами); 2) вибрати із

поданих викладачем ті репліки-пропозиції, які відповідають мовним нормам; 3) побудувати діалогічні висловлювання (за вказівкою викладача), використовуючи запропоновані речення як репліки; 4) відрегулювати репліки. Ввести в них форми мовленнєвого етикету; 5) промовити люб'язно діалогічні репліки.

Для навчання правильної вимови звуків чи інтонації в тих чи інших діалогічних ситуаціях використовуються завдання для імітації почутого. Їхня суть полягає в наслідуванні студентами відповідної тональності, темпу тощо для вироблення зразкової культури діалогічного мовлення. Для проведення імітаційних вправ виконуються завдання: 1) прочитати і відтворити запропоновані тексти діалогів; 2) промовити з люб'язною інтонацією запропоновані репліки; 3) перекопати товариша в необхідності гарно вчитися.

Завдання для ситуаційних вправ проводяться за природною і штучною ситуаціями. Завдання для побудови діалогів за природною ситуацією передбачають: 1) вибрати тему для діалогу; 2) відтворити подію за допомогою запитань викладача; 3) запропонувати завдання для адресата й адресанта відповідно до навчальної ситуації. Завдання для вправ за штучними ситуаціями вимагають впровадження їх у ситуації, описані вербально, що наближені до природних і можуть траплятися у повсякденному житті. Викладач подає: 1) вербально описану ситуацію, 2) завдання для кожного зі співрозмовників; 3) завдання щодо структури майбутнього діалогу, спрямованого на досягнення мети спілкування, потреби використання форм мовленнєвого етикету, дотримання мовних норм, показників мовленнєвої культури тощо.

Завдання для студентів за картинками, ілюстраціями чи серією малюнків стосуються кожного мовця окремо. Тут важливими є виправдані підказування викладача, сприйняті студентами зором (слухом) для досягнення комунікативної мети у процесі реплікування.

Завдання для продукування діалогічних текстів породжені опорними ситуаціями, що містяться у початковій і кінцевій діалогічних єдностях, змісті художнього твору.

Завдання для проведення умовно-мовленнєвих вправ полягають у спонуканні одних студентів до продукування стимульованих реплік, інших – до побудови реагуювальних реплік. Стимулювання студентів до діалогічного відбувається за допомогою завдань: «Запропонуй...», «Запроси...» «Зроби повідомлення про ...», «Попроси...», «Випитай...», «Запитай...», «Вислови захоплення (вдячність) ...», «Подякуй ...». Завдання для реагуювальних реплік відбувається за допомогою висловів: «Ввічливо відмовся від запрошення, назви причину відмови ...», «Ввічливо подякуй, запроси на прем'єру ...», «Спокійно запереч і запропонуй ...» тощо.

Завдання для навчання культури діалогічного мовлення стосуються продукування діалогів за одиничними (наприклад, за ситуацією) чи парними (наприклад, поданою темою та ілюстрацією) опорами.

Отже, завдання мовно-мовленнєвих, умовно-мовленнєвих і власне мовленнєвих вправ, а також за природними і штучними опорами (стимульованими ситуаціями, ілюстраціями, текстами, темами тощо) введені в експериментальну методику навчання культури діалогічного мовлення у процесі вивчення курсу української мови (за професійним спрямуванням).

Перспективою дослідження аналізованої проблеми є вироблення психологічного аспекту процесу діалогічного мовлення для досягнення комунікативної мети.

Література та джерела

1. Новий тлумачний словник української мови. 2 том. [Укладачі Василь Яременко, Оксана Сліпушко]. – К.: Аконтіт, 2001. – 911 с.
2. Ожегов С.И. Словарь русского языка / Под. ред. Н.Ю.Шведовой. – М. : Русский язык, 1982. – 816 с.
3. Сучасна українська літературна мова: Фонетика / За заг. ред. І.К.Білодіда. – К. : Наук. думка, 1969. – 436с.

Обучение культуры диалогической речи является актуальной проблемой современности, неисследованной в лингводидактике и смежных науках. Задания диалогически направленных языковых, условно- и собственно-коммуникативных упражнений с помощью единичных и парных вспомогательных опор, которыми выступают ситуации (естественные и искусственные), слова, словосочетания, диалогические реплики, единства, иллюстрации, их серии, которые востребованные деловыми отношениями индивидуумов в социуме и обеспечивают экспериментальное формирование культуры диалогической речи студентов нефилологических специальностей ВНЗ. Они дают возможность совершенствовать языковые знания, направленные на формирование культуры диалогизирования, продуцировать диалогические высказывания.

Ключевые слова: культура, диалогическая речь, задания, упражнения, ситуативность, коммуникация.

Teaching culture dialogue speech is an urgent problem nowadays that is unexplored in lingvodidactics and related sciences. Tasks of dialogically directed linguistic-, conditional and proper communication exercises for single and paired auxiliary supports, which are natural and artificial situations, words, phrases, dialogic replica unity; illustrations of their series that demand business relationships of individuals in society and provide experimental creating a culture of dialogue speech of students of non-philological specialties. They provide an opportunity to improve language skills, build skills to construct and reconstruct dialogic forms of expression using speech etiquette and culture communication.

Key words: culture, dialogue speech tasks, exercises, situational, communication.